

#Monogràfic

La renovació dels estudis sobre el teatre popular valencià (1994-2020)

Gabriel SANSANO
Universitat d'Alacant

L'any 1994, en presentar un número doble, monogràfic, sobre "El teatre popular valencià", editat per la revista *L'Aiguadolç*, 19-20 (1994: 9-11), vaig escriure que:

Encara no fa una dotzena d'anys, les monografies sobre el teatre valencià en general i, en particular, sobre el teatre menor, pràcticament es podien comptar amb els dits d'una mà. I parle ara de qüestions purament quantitatives i no qualitatives. L'interés dels investigadors per aquesta parcel·la de la literatura havia estat molt ocasional, i encara centrada en aquella producció dramàtica que es podia inscriure en una tradició culta: la Festa d'Elx, els misteris del Corpus, Milà, Ferrandis d'Herèdia, etc.

Atenció diferent han merescut autors com el pare Francesc Mulet, Josep Bernat i Baldoví o Eduard Escalante que, justament pel seu to popular i, en els dos primers casos, groller, acabaren esdevenint el paradigma de tota una producció dramàtica autòctona, sinònima a més, de teatre «en valencià», intrascendent i de «per riure». Siga pel qualificatiu de «popular» o pel pejoratiu de «sainet», en tant que sinònim de tot el que acabem d'explicar, el fet cert és que ben pocs investigadors s'hi han acostat. No han trobat suficientment atractiu el tema.

Gairebé trenta anys després la situació ha canviat significativament i per a bé. Coincidint amb aquella publicació, però sobretot esperonat pel centenari de la mort d'Eduard Escalante, de llavors ençà l'interés per l'escena valenciana del segle XIX i primera meitat del XX s'ha vist reforçat i diversificat, fet que ha generat una quantitat d'estudis que, sense ser suficients, sí ha vist ampliats els

punts d'anàlisi habituals, fins al punt que, a més, s'hi han obert noves vies d'investigació. Tot plegat ha fet possible un millor coneixement dels inicis, evolució i expansió geogràfica de l'escena popular valenciana, en diàleg constant amb les circumstàncies de la societat de cada moment.

Així, si en la presentació al·ludida feiem referència a alguns catàlegs de títols i autors clàssics, com els de Guastavino i Guatavino que permetien la localització de títols i autors, hui dia la catalogació de moltes col·leccions dramàtiques i edicions esparces permet la ràpida localització de centenars de peces mitjançant catàlegs electrònics de biblioteques amb fons molt rics com els de la Biblioteca Històrica de la Universitat de València, la Biblioteca Valenciana, la Biblioteca Municipal Central de València o el Fons Teatral Valencià de la Universitat d'Alacant. També comptem amb portals com el del Teatre popular Valencià (https://iifv.net/wiki/index.php?title=Teatre_Popular_Valenci%C3%A0), o de l'Arxiu Teatral Tadeo Fullana (<http://www.xalo.org/wp-content/uploads/2013/09/CAT%C3%80LEC-TEATRE.pdf>), o la base de dades creada per Josep Lluís Sirera (<https://parnaseo.uv.es/BASEDADES/basedades.htmla>), a través dels quals es poden localitzar milers de títols, centenars d'autors hui dia oblidats o desconeguts, dates d'estrena, espais teatrals, músics, etc.

A més, el ventall de temes estudiats s'ha ampliat considerablement als orígens del teatre costumista, l'evolució de l'escriptura dramàtica, s'ha enriquit la nòmina d'autors i autores investigats, encara més la dels intèrprets i companyies, la història i cartelleres dels espais dramàtics, l'activitat escènica durant la Segona República i la Guerra d'Espanya, etc.; cal reconèixer però, que hi ha pocs estudis sobre els escenògrafs, sobre els músics que posaven solfa a algunes peces, que encara són pocs els estudis lingüístics, sobre la ideologia, o la censura i repressió polítiques exercides sobre aquest teatre tan popular. Cal observar que s'ha incrementat l'edició d'autors i títols (seguint criteris actuals), però encara ens trobem lluny d'una mínima satisfacció en aquest punt. En tant que botó de mostra, al final d'aquesta presentació el lector o lectora trobarà una bibliografia, incompleta però representativa, de les diverses línies d'anàlisi que s'hi han desplegat en els darrers vint-i-cinc anys. Com s'hi pot apreciar, es tracta d'estudis molt diversos i sempre complementaris per a comprendre i avaluar amb major precisió els gustos dramàtics populars de la societat valenciana al llarg de cent anys. No obstant això, encara queden moltes parcel·les, autors, temàtiques, textos i contextos per investigar amb més detall. I sobretot, molts títols pendents de recuperar, d'anotar i editar. De fet, encara no disposem de visions de conjunt, de síntesi, suficients i sòlides, especialment si fixem diverses etapes sociohistòriques i teatrals en el llarg període de 150 anys.

Si el 1994 anunciaven algunes línies d'investigació que a poc a poc contribuïen a renovar els estudis sobre el teatre popular valencià, ara presentem un conjunt de treballs diversos que ens ofereixen aproximacions diferents a alguns dramaturgs, títols i moments de la història del teatre popular, sense deixar de banda l'aprofitament didàctic d'aquesta producció dramàtica. Cal dir, però que aquests estudis, que s'han dilatat en el temps per les circumstàncies que hem atravesat en aquest dos anys últims, tenen una petita història que m'agradaria recordar.

L'any 2017 la Biblioteca de Filosofia i Lletres de la Universitat d'Alacant decidí crear al seu si el Fons Teatral Valencià (FTV, <https://biblioteca.ua.es/va/troba-informacio/col-leccions-especials/fons-teatral-valencia.html>), on va reunir els títols dispersos que ja existien en el seu catàleg. La constitució d'aquest FTV esperonà la convocatòria del I Seminari d'Estudi del Teatre Popular Valencià, dedicat a la "Conservació i divulgació del Patrimoni Teatral Popular", que es va celebrar el mes de novembre de l'any 2017, en la Sala d'Investigadors Russell P. Sebold, de la biblioteca. Arran d'aquesta jornada d'estudi s'hi van produir diverses donacions de fons particulars que enriquiren significativament el FTV de la biblioteca de la Universitat d'Alacant.

En el mes d'octubre de 2018 es convocà el II Seminari d'Estudi del Teatre Popular Valencià, centrat en "Teatre popular i Memòria democràtica (1931-1939)", i el mes de maig de 2020, se n'havia de celebrar la III edició, dedicada a l'estudi del "Teatre popular durant el primer terç del segle XX", però que va ser ajornada *sine die* degut a la situació general de pandèmia (i de confinament). De la cancel·lació i frustració en no haver pogut celebrar aquella tercera edició, va sorgir la voluntat de donar a conèixer una selecció dels treballs que s'havien presentat i debatut en les dues edicions celebrades, més algun altre dels previstos per a la tercera, en forma de dossier o *cluster* en la revista *Escena Valenciana*, tot just acabada de nàixer. Una proposta que la revista i Ramon Rosselló, el seu director, van acollir amb generositat, i que ara presentem.

El monogràfic presenta cinc treballs: el primer sobre l'evolució d'alguns personatges femenins en l'obra de Josep Peris Celda, de Jesús Peris; el segon recupera i amplia un treball anterior (inèdit però presentat en un col·loqui internacional celebrat a A Coruña, el mes de novembre de l'any 2005), sobre Pilar Monzó i altres saineteres valencianes, malconegudes llavors, degut a Lliris Picó i a Maria Ángeles Herrero; el tercer, de Francisca Ferrer, centrat també en la Segona República, estudia un text anarquista castellà, *Temple y rebedía*, d'Ernesto Ordaz, de gran popularitat en vespres de la Guerra d'Espanya; en el quart Jaume Lloret ytsu a la llum el final trist d'un seguit de protagonistes de

l'escena dels anys 30, represaliats per la dictadura franquista, un del episodis més oblidats del teatre valencià. Finalment, Isabel Marcillas hi aporta un enfocament didàctic per a la utilització d'aquesta vena dramàtica, ara de temàtica festiva en l'entorn de les Fogueres o les Falles. En conjunt, es tracta de cinc estudis que ofereixen metodologies i anàlisis diferents que fan progressar la investigació en aquest pèlag que és el teatre popular valencià (o sainet), que encara hui dia coneixem de forma molt parcial.

L'interés que despertà entre el personal investigador la realització d'aquells seminaris, el suport del Fons Teatral Valencià de la Biblioteca de Filosofia i Lletres, sumat a la materialització de la difusió d'aquests estudis gràcies a *Escena Valenciana*, representa un esperó ferm per tornar a convocar novament la III edició del Seminari d'Estudi del Teatre Popular Valencià.

Referències bibliogràfiques

- Agut i Clausell, F. (2007), *Memòria i pràctica teatral a Castelló de la Plana (1940-1970)*, Castelló de la Plana, Ajuntament de Castelló.
- Agut i Clausell, F. (2007), «El teatre a Castelló en temps de la Segona República i la Guerra Civil», *Stichomythia*, 5, 2007, pp. 1-25.
- Bernabeu Galbis, A. (1997), *El teatre a Ontinyent*, Ontinyent, Caixa d'Estalvis d'Ontinyent.
- Blasco Magraner, J. S. (2013). *Vicente Peydró Díez y las primeras zarzuelas en el cine español. Vida y obra de un músico valenciano*, Cuaderno de Bellas Artes /16.
- Brotons Boix, A. (2003), *Teatre a Mutxamel, 1903-2003*, Mutxamel, Ajuntament de Mutxamel.
- Botella, J. (1995), *El sàinet fester*, Alcoi, Ajuntament d'Alcoi / Institut de Cultura Juan Gil Albert.
- Carbó, F.; Rosselló, R. X; Sirera, J. L. (1997), *Escalante i el teatre del segle XIX*, València / Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Carceller Safont, M. (2018), «Censura en el sàinet: tres casos de Forcada Polo durant el franquisme». *Boletín de la sociedad Castellonense de Cultura*, tomo XCIV, pp. 443-472.
- Climent Vaello, R. (2018), *180 anys de Teatre Principal d'Alcoi*. 2 vols., Alcoi, Edició de La Dependent.
- Corbí Jordà, Paco (2002), *El Teatre Principal de Monòver*, Monòver, Ajuntament de Monòver.
- Expósito Navarro, Luis M. (2012), «Fausto Hernández Casajuana y el teatro cultural. Actividad teatral en Burjassot durante la Guerra Civil (1936-1939)», *Stichomythia*, 13, pp. 23-33.
- Ferrer Gimeno, F. (2003), *El teatro en Valencia durante la Primera Guerra Mundial: las temporadas teatrales de 1917 a 1919*. Treball d'investigació llegit en la Universitat de València.
- Garcia Frasquet, G. (1997), *El teatre al País Valencià: el cas de la Safor (1800-1936)*, Simat de la Vallidigna, Edicions La Xara.
- Garcia Frasquet, G.; Gongga, J. E. (2007), *El Teatre Serrano de Gandia*, Gandia, Ajuntament de Gandia.
- Gómez Acebes, A. (1996), *Historia del teatro en Vinaròs : de los orígenes a la Guerra civil española*, Vinaròs, Antinea.

- Herrerias, E.; Rodríguez, D. (2008), *La Casa de los Obreros y el Teatro Talía: cien años de teatro valenciano*, València, Teatres de la Generalitat.
- Iglesias Bayarri, F. (2014), *José Garcia Capilla: sainetes de la huerta valenciana*, Meliana, Zamit.
- Lloret i Esquerdo, J. (1998), *El teatre a Alacant (1833-1936)*, València, Generalitat Valenciana, Consell Valencià de Cultura.
- Lloret i Esquerdo, J. (1999), *Cent anys de teatre valencià a Alacant (1854-1962)*, Alacant, Institut de Cultura Juan Gil Albert.
- Lloret i Esquerdo, J. (2002a), *Personatges de l'escena alacantina*, Alacant, Ajuntament d'Alacant.
- Lloret i Esquerdo, J. (2002b), *Teatre foguerer*, Alacant, Institut Alacantí de Cultura Juan Gil Albert.
- Martí Pastor, A. (2002), *Francisco Pastor, un escenógrafo valenciano (1883-1937)*, València, Gráficas C. M.
- Millás, J. (2014), *Manuel Millás. Sainets valencians (1871-1891)*, València, Institució Alfons el Magnànim.
- Millás, J. (2017), *Escenas de un burgués en la Valencia del Ochocientos*, Valencia, Editorial Sargantana.
- Pérez Silvestre, Ò. (2005), «Pepe Alba (1885-1951): Dies i obres d'un actor d'estrena», *Braçal*, 31-32, pp. 235-258.
- Reus Boyd-Swan, F. (1998), *Les col·leccions teatrals valencianes abans la Guerra Civil*. Alacant, Publicacions de la Universitat d'Alacant.
- Salvador i Gimeno, C. (2022), *Carles Salvador, dramaturg. Raig de sol, Regal de Reis, Amb el títol que vullgau, El cuquet del cervell*. Edició i estudi de Fàtima Agut i Clausell, Benassal, Fundació Carles Salvador 9.
- Sansano, G.; Castaño, J. (1997), *Sainets il·licitans de la Restauració (1874-1896)*, Alacant, Institut de Cultura Juan Gil Albert.
- Sansano, G. (2000), «Sobre els primers sainets valencians: notícia i edició de Vicenteta la de Patraix (1845), de Joaquim Garcia-Parreño», dins *El Segle Romàntic. Actes del Col·loqui sobre Àngel Guimerà i el teatre català al segle XIX*, Tarragona, Diputació de Tarragona, pp. 427-454.
- Sansano, G. (1997), «Per una revisió del sainet valencià del segle XIX: Josep Bernat i Baldoví, un exemple», dins J. Bernat i Baldoví, *Teatre en valencià I (Obra Completa, Tom I)*, Catarroja, Afers, pp. 13-22.

- Sansano, G. (2003), «Tres notes sobre l'actor Joaquim Garcia-Parrenyo i la seua obra *Vicenteta la de Patraix (1845)*», dins *Professor Joaquim Molas. Memòria, escriptura, Història*, vol. II, Barcelona, Publicacions Universitat de Barcelona, 2003, pp. 969-983.
- Sirera, J. L. (2000), «Eduard Escalante i la problemàtica superació dels límits del sainet», dins Josep M. Domingo i Miquel M. Gibert (eds), *El segle Romàntic. Actes del Col·loqui sobre Àngel Guimerà i el teatre català del segle XIX*, Tarragona, Diputació de Tarragona, pp. 455-469.
- Tirado, J. L. (1995), *El Teatro Principal de Castellón (1894-1994)*, Castell, Excmo. Ayuntamiento de Castellón de la Plana.
- Valero García, À. (2002), *Teatre Giner. Carlet 1912-2002*, Carlet, Ajuntament de Carlet.

Gabriel Sansano
orcid.org/0000-0002-1564-4162
Universitat d'Alacant / IIFV
Departament de Filologia Catalana
biel@ua.es